

Ольга Борисенко,
кандидат економічних наук, доцент,
докторант НАДУ

Сучасні тенденції формування зовнішньоекономічної політики промислово розвинених країн світу

У статті досліджуються характер та передумови здійснення зовнішньоекономічної політики різних за рівнем розвитку країн світу в умовах поглиблення інтеграційних процесів, аналізується вплив політики лібералізації та її наслідки для економік країн, що розвиваються.

Ключові слова: зовнішньоекономічна політика держави, лібералізація, протекціонізм, економічна інтеграція.

This article investigates the nature and causes of foreign economic policy of the country in terms of development of integration processes, the influence of liberalization and its consequences in European integration.

Key words: foreign economic policy, liberalization, protectionism, economic, integration.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Світова фінансово-економічна криза загострила конкуренцію на міжнародних ринках і продиктувала потребу в дослідженні зовнішньоекономічної політики розвинених держав та оцінці наслідків політики лібералізації для країн, що розвиваються. Відбувається активний процес переділу світового ринку, на якому провідні країни світу, зокрема США, Німеччина, Велика Британія, усе активніше залучають до економічної співпраці нових членів та пропонують країнам, що розвиваються, роль сировинних партнерів глобальної економічної системи.

Разом із залученням України та інших країн пострадянського простору до економічних інтеграційних процесів і втягуванням їх у процеси лібералізації збільшується небезпека втрати можливості впливати на хід економічних процесів не лише на міжнародному рівні, а й національному. У таких

умовах немає іншого виходу, крім створення економічного механізму, складовою якого (разом із виконанням зобов'язань, взятих перед міжнародною спільнотою) буде система формування збалансованої економіки та рівноваги внутрішнього ринку, стимулювання прогресивних структурних змін в економіці взагалі і у зовнішньоекономічних відносинах зокрема, створення сприятливих умов для поступального органічного інтегрування національної економіки у світову систему господарювання.

Тож виникає питання визначення пріоритетів зовнішньоекономічної політики: у якому напрямі формувати сучасну зовнішньоторговельну політику - вільної торгівлі, протекціонізму чи поєднанні цих двох тенденцій у певних співвідношеннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, та виділення невирішених раніше питань. Наукові публікації приводять вагомі аргументи на користь державного регулювання ринкових господарських систем, хоча деякі учені у своїх роздумах більш схильні до превалювання впливу процесів глобалізації на хід розвитку економіки та зовнішньоекономічної діяльності.

Серед українських учених різносторонні проблеми зовнішньоекономічної політики розвивають І.О.Бочан, І.Р.Михасюк, Б.М.Одягайло, Л.М.Пісьмаченко, А.І.Кредісов, І.П.Черінко та багато інших. Але, враховуючи складність міждержавних взаємовідносин та динамізм сучасної епохи, зовнішньоекономічний напрям державної стратегії потребує подальшого системного дослідження та ретельного вивчення.

Мета статті полягає в дослідженні передумов, особливостей та наслідків здійснення зовнішньоекономічної політики різних за рівнем розвитку країн світу у процесі розвитку міжнародної економічної інтеграції.

Для досягнення поставленої мети в межах даної роботи були вирішені наступні завдання: досліджено характер та особливості зовнішньоекономічної політики розвинутих країн в умовах інтеграції світового економічного простору, розглянуто вплив політики лібералізації та її наслідки для країн, що розвиваються, на прикладі євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових висновків. Характер зовнішньоекономічної політики розвинутих країн змінювався на різних етапах розвитку суспільства. У період становлення капіталістичного способу виробництва інтересам буржуазії відповідала система протекціонізму, тому вона була характерна для багатьох найбільших торговельних країн того часу - Голландії, Англії, Франції. У домонополістичний період капіталізму інтереси великого промислового капіталу вже вимагали свободи конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках, яка потім була розвинута в систему вільної торгівлі. У цей період також застосовувався і протекціонізм, який був спрямований на захист від

іноземної конкуренції слабких галузей промисловості, підтримуючи їх розвиток [8, с. 43-44].

Сьогодні історія повторюється. Лідер світової економіки - США виступає за вільну торгівлю. Хоча свого часу, щоб зміцнити політичні коаліції проти СРСР, Сполучені Штати Америки дали Західній Європі, Японії, Тайваню і Південній Кореї [3] можливість насаджувати протекціонізм. Коли ці країни показали економічне зростання та перетворилися в серйозних конкурентів, Сполучені Штати Америки почали засуджувати їх протекціоністську політику. Але коли у США почав спостерігатися економічний спад, і самі почали захищати від конкуренції більш слабкі сектори виробництва [3].

Інтеграційні процеси наших днів переконливо демонструють поєднання інтересів лібералізації та жорсткого захисту власних конкурентних переваг у зовнішньоекономічній політиці розвинутих держав. Так, наприклад, останнє розширення Європейського Союзу, що мало місце в 2004 р., переконливо довело, що Велика Британія є найбільшим прихильником процесу подальшого розширення Європейського Союзу з-поміж інших країн-членів ЄС. Настільки наполегливо як вона, жодна з країн-членів ЄС не підтримувала цього розширення і підштовхувала більш стриманих партнерів на прискорення цього процесу [1].

Європейське співтовариство за більш ніж півсторічну історію пройшло шлях інтеграції від шести країн-засновників до двадцяти семи. Поступово створювались необхідні політико-правові умови для інтеграції через приведення до сумісності політичних устроїв та законодавств країн, формувались економічні критерії інтеграції, які враховували рівень розвитку країн, їх ресурсний потенціал, ступінь зрілості ринкових відносин, рівень розвитку товарних ринків, ринків послуг, праці та капіталу, соціальні та інфраструктурні умови спільного взаємного існування. Протягом тривалого часу розвивались форми економічної інтеграції: міждержавні відносини стосувалися не тільки сфери обміну, а і сфери виробництва. Важливих трансформацій набув спільний зовнішній митний тариф, сформувався інтегрований митний тариф Європейської спільноти, удосконалювалась система класифікації товарів, подальшого розвитку набували інструменти торговельної політики, підтримки конкуренції, промислової політики, оптимізувались засоби зовнішньої політики. Рухаючись в інтеграційному процесі і лібералізуючи свій ринок, ЄС невпинно вдосконалював і відпрацьовував інструменти протекціонізму.

Причинами такої цілеспрямованої політики були раніше і залишаються сьогодні прагматичні інтереси, що зумовлені бажанням підтримання кількома країнами свого лідируючого становища на спільній економічній території. Крім того, при приєднанні нових держав до складу ЄС лівова частка економічних, організаційно-правових, морально-етичних та інших проблем із захисту кордонів переноситься на держави-"новачки". До того ж приєднані

країни будуть обмежувати можливість інших країн-учасниць угруповання від'єднатися у разі незадоволення їх європейських амбіцій від спільноти та шукати інших інтеграційних утворень, ставши загрозою європейській безпеці і стабільності прямо на її кордонах [9, с. 77].

Для більшої зацікавленості державам-кандидатам на членство пропонувалось брати участь в обговоренні майбутнього ЄС поряд з членами Євросоюзу та без будь-якої диференціації використовувати одразу чи якомога швидше чотири головні свободи спільного ринку - свобода руху товарів, капіталу, послуг, робочої сили [9, с. 79]. Тобто, розвинуті країни Європи шукають резерви для більш економного витрачання й більш ефективного розміщення власних ресурсів, а також максимального використання ресурсів інших країн. Так, наприклад, британський уряд розглядав розширення Європейського Союзу як перспективу завоювання нових ринків британськими фермерами та зміцнення присутності сільськогосподарської продукції Великої Британії у світі [12].

Якраз зміцнення позицій країн-лідерів у світовій економіці передбачає, перш за все, присутність їх у економіках нових країн-членів спільноти. Так, наприклад, унаслідок реформи цукрового ринку Євросоюзу та введення відповідних квот, виробництво цукру у Латвії, яка 2004 р. стала членом ЄС, уже з 2006 р. стало нерентабельним. Латвійські підприємства з виробництва цукру - Jelgavas cukurfabrika і Liepājas cukurfabrika - прийняли рішення про припинення виробництва й отримали від Євросоюзу компенсацію у розмірі 730 євро на тонну виділеної квоти. Латвійські цукровиробники і буряківники втратили роботу, а населення Латвії стало споживати цукор з Німеччини. Уже за рік по тому головні латвійські підприємства з виробництва солодоців Laima і Staburadze, щоб остаточно не втратити місця на ринку, обговорювали питання переведення виробництва в іншу країну, оскільки через високі ціни на цукор у Латвії собівартість карамелі і мармеладу не забезпечувала рентабельності. І хоч засноване у 2009 р. в Латвії товариство "За збереження цукрової індустрії Латвії" намагалося відновити виробництва та переробку цукрових буряків, а латвійський уряд вів переговори з цього питання, у висновку Єврокомісії зазначалось, що до 2015 р. поява цукрових заводів у країні виключена. Таким чином, в ЄС в процесі реформи у галузі виробництва цукру з 2006 р., завданням якої було часткове відкриття ринку для третіх країн і зниження цін на цукор на внутрішньому ринку, з 23 країн, що у ЄС-27 виробляли цукор, були закриті всі заводи в Латвії, Португалії, Ірландії, Болгарії та Словенії [6]. Таким чином, економічна інтеграція може впливати на оптимізацію розподілу ресурсів на користь сильних країн.

Насправді процес інтеграції "де факто" відбувається задовго до інтеграції "де юре". Так, наприклад, залучення Чехії до Євроспільноти відбува-

лось поступово і наполегливо. У 2000 р. більш ніж 130 тис. чехів відвідали Велику Британію, на момент 2001 р. понад 60 тис. чехів працювали у цій країні, більше 300 британських підприємств було зареєстровано в Чехії, а сама Велика Британія закупила товарів на суму приблизно в 70 млрд чеських крон. Чехія ж на цей час виконала 19 із 31 пункту обов'язкових вимог щодо членства, залишивши позаду найбільш суттєві сфери: сільське господарство, транспорт, внутрішню політику, правосуддя. І взагалі, 75% британських компаній мали зв'язки з десятьма новими членами ЄС, а понад 15 тис. британських підприємств експортували туди свої товари. Наприклад, британська компанія "Теско" з 1998 по 2003 рр. відкрила 77 представництв у Чехії, Угорщині, Словаччині та Польщі [9, с. 79]. Основною рушійною силою до розширення ЄС були і залишаються економічні передумови, адже для Великої Британії розширення спільноти з 15 до 25 країн означало додаткові доходи до бюджету у 2006 р. у розмірі 1,75 млрд фунтів, і понад 18 млрд євро для всього Євросоюзу [9, с. 79].

Ініціативність світових лідерів у процесах економічної інтеграції пояснюється тим, що глобальні зміни світової економіки насамперед торкаються їх. Тому, щоб врятувати власні підприємства від втрати ринків і прибутків, необхідно звернути свій погляд на "ринки, що розвиваються", тобто на ті країни, які можуть розглядатися як ринки збуту для своєї продукції - товарів, інформаційних послуг, біотехнологій, фінансових операцій та інших, отримання більш кваліфікованих і відносно дешевих людських ресурсів. Це, у свою чергу, змушувало країни, що розвивалися, дотримуватися політики протекціонізму. Для подолання такого супротиву були розроблені основні інструменти реалізації політики вільної торгівлі в рамках МВФ, СОТ, Європейської Ради та Європейської комісії.

Зрозуміло, що міжнародне співробітництво може здійснюватись у різних форматах: угрупованнями країн, міжнародними інституціями, міжнародними наддержавними торговельними органами тощо. Так, наприклад, Світова організація торгівлі сьогодні охоплює 153 із 192 країн світу, з бюджетом близько 185 млн дол. США. Члени СОТ забезпечують понад 97% обсягу світової торгівлі, близько 85% світового ВВП, їх населення становить понад 85% населення світу. Процес економічної інтеграції швидко розвивається. За період 2000-2009 рр. зовнішньоторгівельний обіг зріс більш ніж у 1,5 раза і становив 15194,157 млрд дол США, а майже три десятки країн перебувають у стадії переговорного процесу про вступ до СОТ [6; 7].

Вільна торгівля може бути дійсно вільною лише тоді, коли правила працюють в обох напрямках: тобто обидві сторони мають зняти перепони на шляху до вільної торгівлі та обидві сторони мають потенційні можливості доступу до національного ринку іншої країни. Незважаючи на те, що останнім часом міжнародними торговельними організаціями і, особливо, СОТ

були прийняті заходи з лібералізації міжнародної торгівлі на основі принципів поведінки, серед країн, що розвиваються, політика захисту внутрішнього ринку сьогодні є домінуючим методом регулювання міжнародної торгівлі [4, с. 101].

Чим більше залучаються інструменти і методи лібералізації, тим сильніший спостерігається опір за допомогою протекціоністських заходів. Тому економічна конвергенція вимагає уніфікації певних правил гри, повсюдну інформатизацію, забезпечення прозорості та передбачуваності економічного простору, розширення світової комунікаційної мережі [2, с. 51]. Адже зовнішньоекономічна політика держави - це не тільки торгівля, інвестиційне і науково-технічне співробітництво, створення договірного простору і забезпечення національної економічної безпеки. Це весь комплекс фінансово-економічних та соціально-політичних проблем, вирішення яких має бути націлене на ефективне інтегрування національного господарства в систему світового господарства з метою максимізації своєї частини світового прибутку, стабілізації суспільства та підвищення середнього рівня добробуту населення [5, с. 19].

Але сучасний протекціонізм здебільшого направлений на захист та підтримку найбільш розвинутих галузей промисловості, має регіональний характер та не переймається добробутом громадян. У таких складних економічних і політичних умовах вчені пропонують застосування державної політики економічної диктатури як один із варіантів виходу з кризи з найменшими втратами. Така політика може бути виправдана в надзвичайній економічній ситуації та має бути зумовлена надто тривалою і руйнівною кризою, яка охоплює всі сфери суспільного життя та може призвести до соціальних потрясінь або втрати незалежності. Як вважають вчені, у перехідний період економічна диктатура дає змогу за порівняно короткий період вдосконалити структуру національного виробництва, що сприятиме його конкурентоспроможності, економічному зростанню. Разом з тим економічна диктатура за короткий час здатна подолати негативні явища та процеси в економічному житті держави в цілому і сфері зовнішньоекономічних відносин зокрема [2, с. 60-61]. Можливо, така політика і має місце, але вона скоріше за все не буде прийнята громадянським суспільством і отримає опір збіднілих верств населення.

Наскільки сильним має бути вплив держави в оптимальному варіанті? Американські вчені закликають підтримувати принципи вільної торгівлі й вважають, що на сьогодні у світі зростає загроза протекціонізму. Вони зазначають, що "... протекціонізм породжує не процвітання, а бідність. Він не захищає ані робочі місця на внутрішньому ринку, ані окремі галузі - навпаки, він руйнує їх, завдає шкоди і експортним галузям, і галузям, що потребують імпорту". Вони називають протекціонізм "політикою економіч-

ного націоналізму". Крім того, американські дослідники наполягають на тому, що політика вільної торгівлі "...сприяє миру, оскільки об'єднує різні народи спільною діловою культурою - щоденною необхідністю знайомитися з чужими мовами, соціальними нормами, законами, очікуваннями, перевагами й талантами. Торгівля сприяє миру, тому що заохочує розвиток взаємовигідного співробітництва між людьми..." [11]. Точка зору вчених зрозуміла, але в сучасному жорсткому світі ставлення науковців і бізнесменів до проблем управління економічними процесами, м'яко кажучи, не збігається, якщо не сказати - полярне. Оскільки з такою ініціативою виступили все ж таки американські вчені, а США на сьогодні одна з найрозвиненіших країн, то можна припустити, що потреба в державному протекціонізмі обернено пропорційна рівню розвитку економіки країни. Тобто, конкурентоспроможна економіка не потребує такого захисту, як економіка країни, що розвивається.

Застосування протекціонізму є політично складним кроком, оскільки вигоди від його застосування отримує одне чи кілька підприємств, тоді як його ціна лягає на все суспільство. Платять за протекціоністські заходи тисячі споживачів, які змушені купувати товари та послуги за більш високою ціною, а також платники податків, які фінансують субсидії та податкові пільги. Тобто протекціонізм фактично є трансфертом, який надають споживачі і незахищені виробники захищеним підприємствам. Стратегія протекціонізму створює переможців і переможених. Обмежений протекціонізм при ефективному застосуванні в короткостроковому періоді може допомогти розвинути нові галузі і забезпечити економічне зростання у довгостроковому періоді. Однак обмежений доступ до інформації створює чималий ризик спрямування ресурсів у неефективне виробництво [10, с. 36-37].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Разом із прийняттям заходів з лібералізації міжнародної торгівлі політика захисту внутрішнього ринку сьогодні є домінуючим методом регулювання міжнародної торгівлі. Наслідки інтеграційних процесів останніх років доводять, що потреба в державному протекціонізмі обернено пропорційна рівню розвитку економіки країни. Обмежений протекціонізм у разі ефективного застосування у короткостроковому періоді може допомогти розвинути нові галузі і забезпечити економічне зростання в перспективі.

Подальші дослідження порушених у статті питань варто спрямувати на вивчення й визначення меж застосування "відкритості" економіки країни та захисних заходів, у рамках яких буде здійснюватися ефективно стимулювання прогресивних структурних змін в економіці країни.

Список використаних джерел

1. Блэр дал положительную оценку расширению Евросоюза / РИА Новости. - Режим доступа : <http://www.rian.ru/politics/ 20040501/>

2. Бочан І. О. Глобальна економіка : підручник / І. О. Бочан, І. Р. Михасюк. - К. : Знання, 2007. - 403 с.
3. Валлерстайн І. Свободна торгівля - палка о двух концах / І. Валлерстайн // Скепсис. - Режим доступу : http://scepisis.ru/library/id_265.html
4. Одягайло Б. М. Міжнародна економіка : навч. посіб. / Б. М. Одягайло. - 2-ге вид., випр. і допов. - К. : Знання, 2006. - 407 с.
5. Письмаченко Л. М. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в Україні: регулювання та контроль : монографія / Л. М. Письмаченко. - Донецьк : ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2008. - 366 с.
6. Производство сахара в Латвии будет восстановлено до 2015 года / АПК в мире/Агропромышленный комплекс Украины / Портал ЧП "Гарант Агро". - Режим доступу : http://ukrapk.com/news/world/proizvodstvo_sahara_v_latvii_budet_vosstanovleno_do_2015_goda.html
7. Світова організація торгівлі / Україна і Світова організація торгівлі. - Режим доступу : <http://wto.in.ua/index.php?get=14>
8. Управління зовнішньоекономічною діяльністю : навч. посіб. / за заг. ред. А. І. Кредісова. - 2-ге вид., випр. і допов. - К. : ВІРА-Р, 2002. - 552 с.
9. Черінько І. П. Велика Британія і розширення ЄС - 2004 / І. П. Черінько // Наука. Релігія. Суспільство. - 2009. - № 3. - С. 77-81.
10. Економічне зростання на засадах справедливості. Вибір стратегії для України / Світовий банк : документ для обговорення № 408. - Вашингтон, 1999. - 69 с.
11. Free Trade Is the Best Policy / The Atlas Economic Research Foundation. - Режим доступу : <http://freedomttrade.org/petition>
12. House of Commons debates. Hansard. 10 Jun 2002 : Column 929W. - Режим доступу : <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200102/cmhansrd/vo020610/text/20610w46.htm>

Таїсія Крушельницька,
кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри економічної теорії
і історії економіки НАДУ

Інституціоналізація податкової системи України на синергетичних засадах

У статті науково обґрунтовано доцільність інституціоналізації державного управління в цілому та податкової системи як її складової із застосуванням синергетичних підходів, визначено сутність інституціоналізації податкової системи та основні принципи синергетики, прийнятні для застосування у сфері оподаткування.

Ключові слова: державне управління, інституціоналізація податкової системи, синергія, теорія синергетики, принципи синергії, принципи оподаткування.

The paper research to substantiate institutionalization of public administration in general and the tax system, as its component, using the approach. The author